

ВОВЕД

ДОСИЕ: РАБОТНИЧКИ ПРАВА

1. ЗА ОДМОТУВАЊЕТО НА ТРАНЗИЦИСКОТО КЛОПЧЕ

Колку многу неправди можат да се случат, а никој да не може да ги осуди.
Цицерон (М. Т. Cicero / 106–43 г.пр.Хр.)

Во почетокот на 2010 година, Движењето за социјална правда „Ленка“ започна да го спроведува повеќегодишниот проект: *Промоција и заштита на работничките права*, во соработка со германската фондација „Роза Луксембург“.¹ Како резултат на тоа, во првата половина на 2010-та, беше спроведена првата научно-истражувачка **студија од областа на трудовото право и законодавство**, којашто е единствена од ваков вид во Југоисточна Европа, а се занимава со проблематиката на правата на работниците во Р. Македонија во дваесетгодишниот транзициски период, насловена: *Обезвреднување на трудот – Анализа на трудовоправната легислатива во периодот на транзицијата*.

1. Оваа фондација, чиј патрон е маченикот на Германската ноемвриска револуција д-р Роза Луксембург (Rosa Luxemburg / 1871–1919), жената која беше најважниот претставник на интернационализмот и антимиитаризмот за време на Првата светска војна, има преку 200 партнери од над 50 земји, како и 14 интернационални канцеларии, во речиси сите делови на светот, а нуди сестрана образовна програма на суштински теми: глобализација, социјална правда и еднаквост, родова политика, демократска партиципација, екологија и одржливост, локална самоуправа, антифашизам и антирасизам, современа историја и критика на капитализмот. Повеќе информации на <http://www.rosalux.de/english/foundation> (на англиски) и <http://www.rosalux.de> (на германски јазик).

Заклучоците до кои се дојде се фрапантни и само ја потврдија првичната хипотеза дека, во т.н. транзиција, всушност систематски е спроведуван проектот на *работничка гилотина*. Имено, во име на апстрактната „флексибилност на пазарот“ реално се жртвувани животите и благосостојбата на илјадници живи луѓе – па нашиот сон за бизнис рај, се претвори во работнички пекол! Со други зборови, токму во добата на овој вечен транзициски мит, бесрамно и немилосрдно се руинирани многу човечки судбини од некогашната „средна класа“, која живее од продажбата на својот труд. Тоа јасно се гледа од анализата на постојаните измени и дополнувања во законската регулатива, која се однесува токму на правата на работниците. Имено, со константна посветеност, сите досегашни влади без исклучок, и оние предводени од СДСМ и оние предводени од ВМРО ДПМНЕ, ги намалуваа работничките права. Дури и кога правата беа намалувани малку по малку, навидум неосетно и незабележливо, кога ќе се набљудува тој процес кумулативно, ќе се увиди дека се работи за далеку од занемарливо намалување на работничките права.²

При спроведувањето на оваа опсежна правна студија утврдени се неколку „пункта“ на противуставни одредби – и се поведени **дванаесет постапки пред Уставниот суд** за разни закони од оваа сензитивна сфера на *економско-социјалните човекови права*. Накусо, пет претставки беа насочени против одделни членови на

2. За подробна анализа на неолибералистичкиот процес на намалување на работничките права, преку донесување измени на законите од трудово-правната сфера, види кај Здравко Савески, Димитар Апасиев, Александар Ковачевски и Кире Василев: *Обезвреднување на трудот – Анализа на трудово-правната легислатива во периодот на транзицијата*, ДСП „Ленка“; Скопје, 2010. Студијата е достапна и за бесплатно преземање на следниве линкови: <http://www.lenka.mk/mk/pamflet-i-letoci/20---/download.html>; како и на: <http://www.scribd.com/doc/33073487/Обезвреднување-на-трудот>; www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=5007 и <http://www.okno.mk/node/7359>. Оваа студија, која пополни една двоцелениска неистражена „црна дупка“ во сферата на нашето трудово право, предизвика изненадувачки голем интерес во фелата и во стручните, но и синдикални, кругови. Тиражот од 400 испечатени примероци на книгата речиси е потрошен, а при крај се и залихите на брошурата со најважните теоретски сознанија – испечатена во 1.000 примероци. Таа досега е даунлоадирана и над 2.500 пати од претходнонаведените интернет локации.

ЗВОСН (1997) и подоцнежните негови измени и дополнувања; три претставки против членови на ЗРО (2005); и по една претставка против одредби од ЗПИО (1993), ЗБЗР (2007), ЗМРРС (2007) и „Законот за стечајците“ (2008). Во тек е подготовка на уште минимум пет претставки кои би требало да бидат поднесени во текот на оваа година. Досега Уставниот суд на РМ реши да поведе постапка за оценување на уставноста во три случаи [во еден веќе заврши позитивно, а во уште два се чека конечна одлука]; во други три случаи Уставниот суд сè уште се нема произнесено; потоа во три случаи иницијативите ни беа отфрлени, а во уште три други случаи судот реши да не поведе постапка.³

*

Во април оваа [2011] година, беше издадена и втората книга: *Штрајк – искуства и состојби*⁴ којашто, содржи реални приказни на работници-синдикалци кои организирале штрајкови, а покрај тоа дава и историско-компаративна и позитивно-правна анализа на сите закони во Р. Македонија кои во себе содржат одредби за остварување на уставно-загарантираното **право на штрајк**.

Со оваа студија се покри големата празнина којашто беше воочена во оваа, досега ретко истражувана проблематика, но истовремено се демистифицираше и тоа дека, во реалниот живот, работниците се соочуваат со притисоци од секаков вид за молчешкум да го трпат кршењето на своите права и да не организират штрајк, со цел да стават крај на таа експлоататорска практика. Но, при намерата за организирање штрајк, тие се соочуваат и со уште еден важен дополнителен проблем: законската рамка за остварување на нивното уставно право на штрајк е толку *рестриктивна* што го прави доста тешко организирањето на „легален штрајк“, кој би бил во согласност со законот. Имено, државата во вечната борба меѓу работниците и работодавачите, се стави во навивачка

3. Повеќе за содржината и за уставно-правната аргументација на секоја одделна претставка видете на нашиот веб-сајт: <http://www.lenka.mk/mk/pamfletii-letoci/35-dokumenti-pretstavki.html>; а за симптоматичната, и на моменти небулозна, правна логика на Уставниот суд на РМ, на неговиот официјален сајт: <http://www.ustavensud.mk/domino/WEBSUD.nsf>.

4. Здравко Савески (уредник): *Штрајк – искуства и состојби*; ДСП „Ленка“; Скопје, 2011.

улога и ја одбра страната на вторите, кои и без тоа се помоќната страна во односот!

Но сепак, и покрај сите перипетии, како што наведува уредникот на оваа студија – нашите работници знаеле да се одважат, да кренат глава и да организират штрајк. Она што го покажуваат *примерите* вклучени во книгата, е дека организирањето и поведувањето на штрајк, и покрај сите притисоци и законски ограничувања, не е однапред осудено на пропаст – штрајкот може да се успее во намерите и тоа претставува нешто што несомнено инспирира.

2. ЗА МЕТОДОЛОГИЈАТА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

*Дефинирајте ги вашите поими,
за да можеме да се разбереме.*

Иго (Victor Hugo / 1802-1885)

Третата книга од овој серијал, *Работни спорови – позитивни примери од судската пракса*, исто така претставува искусвена и аналитична правна студија која, за разлика од претходната, се занимава со т.н. *институционален [системски] метод* на работничка борба за заштита на своите права. Таа има за цел да ги поттикне и охрабри обесправените и исплашени македонски работници, и *по судски пат* да бараат остварување на своите права од работен однос.

Во полугодишното реализирање на овој труд беше вклучен нов *истражувачки тим* на ДСП „Ленка“, составен од седуммина активисти од различни профили и професии – со различно, а најмалку високо, образование (правник, социјален работник, економист, политолог-комуниколог, криминолог, геополитички аналитичар и електроинженер-информатичар).

Во периодот од јануари до јуни 2011 година, овие луѓе извршија триесет и едно координирано **теренско интервју**, односно обавија разговори со работници ширум Македонија (Скопје, Битола, Велес, Гостивар, Куманово, Крива Паланка и др.) – коишто се јавуваат во улога на *тужители*, и коишто се одважиле своите работнички права да ги бараат пред суд.

Најпрво, со цел постигнување воедначен пристап при интервјуата кои допрва следуваа, беше направен интересен работен

прашалник којшто, главно, опфаќа две групи прашања (демографски податоци за работникот и правни податоци за спорот) – кои, пак, понатаму беа класифицирани на неколку подгрупи. Бидејќи вакви теренски испитувања се значително ретки во нашата држава, покрај првичната цел поврзана стриктно со конкретниот судски спор кој е во центарот на нашата анализа, гледавме ова истражување истовремено да го искористиме и за прибирање податоци „од прва рака“ во врска со [не]запознаеноста на работниците за низа, навидум стручни, а всушност секојдневни прашања со кои тие се среќаваат на работното место (на пример: дали знаат како се формира синдикат на ниво на работодавач?; дали се запознаени како тече процедурата за организирање штрајк?; дали имаат информации за корупција кај трудовата инспекција? и сл.).

По ова, секој интервјуер се впушти во потрага на своите „протагонисти“... Иако мислевме дека оваа операција ќе оди мошне брзо, излезе токму спротивното – дека *барањето работници* кои се спремни отворено да проговорат за своите маки, барем во македонски прилики, е прилично комплицирана работа, главно поради присутниот страв на работниците „да не им се случи нешто“ во иднина, нив или на нивните најблиски!?

Откако конечно ќе се обезбедеше соодветниот соговорник, со него се потпишуваше писмен *договор за соработка* според кој тој имаше право слободно да одлучи дали податоците кои ни ги дава треба да се анонимни, или пак имаме дозвола да ги објавуваме во целост – сосе имињата и презимињата на учесниците.

По расчистувањето на ваквите „процедурални“ аспекти, следуваше обавувањето на самиот *разговор* и снимањето на интервјуто во звучна форма.

Подоцна, главно врз основа на ваквите тонски записи, како и врз основа на своите прибелешки и, по потреба, дополнителни телефонски контакти – интервјуерите изработуваа основна т.н. *наративна нацрт верзија* на интервјуто, која потоа, во електронска форма, му ја испраќаа на уредникот, со цел да се извршат евентуални корекции, исправки или дополнувања.

Следната фаза беше *редактирањето на текстовите*, односно изготвувањето на потребната стручна правна анализа и, по потреба, давањето коментар на конкретниот судски случај. Читателот ќе забележи дека **болдираниот текст** во „приказната“ упатува

на *белешка* кон крајот на текстот – коишто ги има околу 160 во целата книга и каде што е разработен и објаснет споменатиот правен институт, се разбира онолку колку што тоа го дозволува расположливиот простор и колку што оценивме дека е доволно за ваков тип истражување. За да нема забуни, при обработката на институтот, беа цитирани најновите, актуелно-важечките, а не поранешните, законски одредби кои во меѓувреме се променети. На тој начин сакавме да придонесеме кон поголема *едукација на работниците* за моменталната состојба на полето на работничките права и инструментите за нивна заштита.

Ценевме дека токму со ваквиот пристап [„лаичка“ наративна верзија + стручен текст во фуснота] ќе ја постигнеме нашата основна цел: текстот да биде лесно „сварлив“ за читателот кој не е правник, односно да не биде премногу правнички, несфатлив и тежок за читање; додека, пак, стручната компонента од анализата да биде дадена во една интервентна и ненаметлива форма, кон крајот на текстот – за да не преминеме во друга крајност, којашто ќе ја девалвира професионалната вредност на трудот. Користејќи го овој „среден пат“, се трудевме и посакуваме оваа студија да стане еден вид прирачник, или *водич* за водење работни судски спорови – кадешто „обичниот“ читател, преку позитивни примери и инспиративни искуства од праксата, истовремено ќе може да се запознае и со основните процесно-правни поими кои се среќаваат при водењето на речиси секој судски случај.

Тука уште би сакале да напоменеме дека, веднаш на почетокот од секое интервју – под самиот *наслов* (кој објаснува кои се парничните странки т.е. кој работник против кој работодавач го водел спорот) и под *поднасловот* (кадешто сосем кратко е даден предметот на спорот т.е. за што тој се водел) – се дадени *латински цитати* [во оригинал и во превод] на познати римски правни максими кој имаат контекст токму со конкретниот спор, а коишто поради својата вистинитост и безвременска релевантност имаат огромна вредност како „авторитативни правни стандарди“ и сè уште, до наши дни, во неизменета форма важат во речиси сите правни системи во светот – како основни принципи или како законски регулирани фундаментални правни начела.

На крајот, пак, од наративниот дел, секое интервју содржи кратко *резиме*, односно своевиден заклучок, кој со точки (***) е

видно одделен од основниот текст, и каде што се дадени поентите и впечатоците од секој конкретен случај – се разбира, по сопствено видување на интервјуерот.

Што се однесува до **содржината на книгата**, при нејзиното конципирање го следевме *тематскиот критериум*. Така, сите 31 интервју се поделени на две главни групи, со по уште две споредни подгрупи: *спорови за непарични побарувања* (вакви има вкупно девет – пет против јавни, а четири против приватни субјекти) и *спорови за парични побарувања* (има вкупно 22 – 10 против јавни, а 12 против приватни субјекти).

Во поглед на *половата структура*, во 21 случај станува збор за работници [мажи], а во 10 случаи за работнички [жени]. Во поглед на *временската рамка*, „најстариот“ спор датира од 1994, а најновите од 2010, од кои некои својот финаш го дочекаа и оваа 2011 година. А, пак, во поглед на *старосната граница* на интервјуираните работници-тужители – највозрасниот, во моментот, има 70 години; а најмладиот е на 28 годишна возраст.

После *воведот*, а пред изложувањето на корпусот интервјуа, даден е кус преглед на *македонската регулатива* за работните спорови, од сите [материјално-правни и процесно-правни] закони кои ја тангираат оваа проблематика.

Кон крајот на книгата, пак, е даден *заклучок* во кои се сумирани воочените проблеми до кои се дојде при истражувањето, како и предложените начини за нивно надминување.

3. За улогата на трудово-правниот однос⁵

Ut olim vitiis, sic nunc legibus laboramus.

Некогаш страдавме од маните,

сега страдаме од законите.

Паскал (Blaise Pascal / 1623 – 1662)

Пред да преминеме на сосем куса потрага по правните корени на трудовите односи, накратко ќе се обидеме да го лоцираме **основниот проблем на современото трудово право** – кое, само да потсетиме, воопшто *не е којзнае колку трудољубиво*. А тој, имено, лежи во тоа што ова објективно важечко право, воопшто не е создадено да ги реши или олесни проблемите на сиромашните и економски зависни работници. Тие, едноставно и ладнокрвно, не се земени предвид (David Daube) – па оттука, сосем точен е впечатокот дека правните акти кои донесуваат во оваа област, се сконцентрирани првенствено на оние кои имаат [имотните/богатите/работодавачите], односно оние кои го заземаат централното место во ‘високото општество’ и кои благонадежно ги финансираат предизборните кампањи на речиси сите поголеми политички партии кои подоцна, кога ќе дојдат на власт, во знак на благодарност и по принципот „*Do ut des* – ти дадов за да ми дадеш“ ги спроведуваат нивните антиработнички агенди. Оние кои немаат [неимотните/сиромашните/работниците], како да се невидливи за системот – тие, заедно со нивните проблеми, просто-напросто, се игнорирани!?

А оттука произлегува и следната, можеби и круцијална замерка на македонското [пост]транзициско трудово право и работно законодавство – неговата очебијна и *пристрасна наклонетост* повеќе кон страната на работодавачот. Ова, пак, прави тоа да е сосем неусогласено, барем според цивилизациските стандарди, со општествено-економските проблеми во кои тонат сè поголемиот број работници и урбани [лумпен]пролетери – кои, притоа, навистина немаат никаков друг егзистенцијален извор. Податокот

5. Оваа и следната точка, главно, се темелат на споредбено-историската анализа на Д. Апасиев под наслов „*За плебејската идеологија*“, направена во склоп на коавторскиот зборник (заедно со професорите С. Шкарик, Б. Ванковска, Љ. Цуцуловски и М. Ѓурчинов): *Социјализмот во XXI век – минато, сегашност и иднина*; СПМ, Скопје, 2010; стр. 114-156.

дека *вработеноста* на членовите на семејството сè помалку обезбедува пристоен живот без сиромаштија, буди сериозна загриженост кај секого со хуманистички настроен и здрав разум, и повикува на вклучување на алармот. Имено, од 2006, поголемиот дел од сиромашните домаќинства кај нас, всушност не беа невработени – туку имаа по некој вработен член! Така, во 2009-та, скоро кај 43% од случаите – сите членови на домаќинството беа невработени, а дури 57% од сиромашните домаќинства имаа барем по еден вработен член!? Ова само ни говори дека да бидеш „вработен“ во РМ не е исто што и тоа да водиш „нормален“ живот, ослободен од стресот за тоа како ќе го преживееш месецот.⁶

И додека нашите „научници“ и **професори по трудово право**, завиени во својот кабинетски конформизам, ги зафати некој чуден транзициско-зимски сон и, во таа нивна интелектуална хибернација, се бавеа со прилично несуштински и чисто номиналистички правни прашања⁷ – видни експерти во светот, насирајќи го овој лошотилак кој така отворено пропагира социјална неправда и економска нееднаквост меѓу населението, почнаа аргументирано, организирано и систематски, дел по дел, да го раскринкуваат *неолибералистичкиот новоговор* во сферата на оваа научна област, кој под превезот на некаква „флексибилност на работната сила“ доведе до драстично кратење [намалување], проследено со паралелно кршење [непочитување] на работничките права. И како што одлично забележа московскиот професор Куреној (Куренной):

Работодавачите не секогаш се заинтересирани за целосно почитување на нормите од актуелното позитивно законодавство. Дотолку повеќе, одговорноста во оваа сфера понекогаш изгледа и

6. Види повеќе во памфлетот на ДСП „„Ленка“ по повод Први мај – Меѓународниот ден на трудот; *До еден работник – 1^{ма} Мај на ливада или на улица?*; Скопје, 2011; стр. 8-9.

7. Види ги, на пример, трудовите на Тодор Каламатиев: „Способност за склучување на договор за вработување“; *Годишник на Правниот факултет „Јустинијан Први“ – том 42* (во чест на Тодорка Оровчанец); Скопје, 2006; стр. 460-473 или, пак, оној на Гзуме Старова: „Договор за вработување или договор за работа – Дилеми во Законот за работни односи на РМ“; *Зборник на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при УКИМ и Правниот факултет при Московскиот државен универзитет „Ломоносов“* (том 2); Скопје, 2007; стр. 344-353.

како чиста симболика. Ние не можеме, а да не обрнеме внимание на овие [штетни] појави. Дали е доволно тие само да се дискутираат во кулоарите на научните конференции, на страниците на дневниот печат или, пак, мора гласно да се ‘свои на сите свона’?⁸

А дека мора гласно, одлучно и со сите сили и средства да „своиме на сите свона“ ни укажува и фактот дека овој болен синдром, од канцерогена [малигна] провиниенција, е дијагностициран и кај нас во Македонија – кадешто, во сферата на трудовото право, погледнато од еден аксиолошки дискурс, дополнително цути и енормна **правна инфлација** (презаситеност на системот од прекумерно правно нормирање – претежно со лоши, од номотехнички аспект неконзистентни и конфузни закони), како и **правна несигурност** (еродирање, со текот на времето, на веќе еднаш здобиените и стекнати права од работен однос). Имено, кај нас постојат недозволиви случаи на секоегодишно, па дури и полугодишно или квартално, *менување на носечките закони* кои треба да се „столбови“ на оваа мошне сензитивна егзистенцијална област, и тоа по неколку пати; а, од друга страна, не тече паралелен процес на редигирање и изготвување на официјални пречистени законски текстови на законите кои се рогирани [изменети и/или дополнети] и по повеќе од десетина-петнаесет пати! Сево ова го прави неверојатно тешко пловењето во ова длабоко „море од закони“, дури и од страна на дипломираните правници, кои стручно се бават со оваа проблематика, а пак за неупатените и правно неуки работници, кои немаат макар и елементарно синдикално образование или активизам – снаоѓањето, навистина, е „невозможна мисија“ во буквална смисла на зборот.

8. А. М. Куренной: „Вопросы развития Трудового права России“; *Актуальные вопросы государства и права в Республике Македони и в Российской Федерации* (выпуск 3) – Сборник научных статей профессоров и преподавателей Юридического факультета Юстиниана I Университета им. Св. Кирилла и Мефодия и Юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова; Скопье, 2008; стр. 76.

4. ЗА КОРЕНИТЕ НА РАБОТНИТЕ СПОРОВИ

*Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere,
alterum non laedere, suum cuique tribuere.*

*Правни начела се: чесно да се живее, никому да не му
се наштети, секому да му се даде она што му припаѓа.*

Улпијан (Domitius Ulpianus / II–III век)

Бидејќи работничките проблеми воопшто не се нови, токму затоа правните корени на оваа дисциплина со доста практични консеквенци – а со тоа и на самите **работни спорови** кои произлегуваат од специфичниот трудовоправен однос, внимателниот истражувач, без поголеми тешкотии, може да ги лоцира во богатата ризница на *Римското приватно право* и подоцнежната негова рецепција во речиси сите европски национални правни поредоци – кое, за разлика од македонското, беше составувано низ „ситото и решетото“ на многумина разборити и доблесни правници, кои им одржаа вистинска лекција по право на сите антички, средновековни и современи народи...

Всушност, навистина нема ништо ново во *колизијата на интереси* меѓу помоќната и послабата страна – во случајов работодавачот (*conductor*) и работникот (*locator*). Ова, пак, неминовно, во праксата, доведуваше и доведува до латентни незадоволства, но и отворени судири кои, во Рим, беа санкционирани преку институтот *Arbitrium boni viri* – „предлозите на чесните луѓе“.⁹

Па оттука, со полно право, претходникот на денешните спорови произлезени од работните односи – како посебен вид судска, граѓанска и парнична постапка, го наоѓаме во **римските тужби од групата *Actiones bonae fidei*** наречени: *Actio locati* – кога тужител е работникот, а тужен работодавачот; и спротивната *Actio conducti* – кога тужител е работодавачот, а тужен е работникот. Во обата случаи, основ за тужбата е договорот за *locatio conductio operis* – кој, всушност, е далечниот предок и претеча на денешниот, за многумина од нас недостижен, *договор за вработување*.

9. De Robertis: *Rapporti di lavoro nel diritto romano*, 1946 – цит. сп. D. Stojčević: *Rimsko obligaciono pravo*; Univerzitet u Beogradu & Zavod za izdavanje udžbenika NR Srbije; Beograd, 1960. Види и кај Tony Honoré: *The Quest for Security – Employees, Tenants, Wives*; 1982 и Paul Davies & Marc Freedman: *Labor and Law* на Kahn-Freund; 3rd ed., 1983.

Имено, уште во текстот на прочуената *Јустинијанова кодификација* (VI век), подоцна наречена *Corpus Iuris Civilis*, и тоа во нејзиниот најобемен дел кој се вика *Digestae* [или *Pandektae*] – и кој е двапати поголем од Библијата т.е. од Стариот и од Новиот Завет заедно – наоѓаме траги за постоењето на овие форми на работни спорови.¹⁰ За пример, колку на читателот кој не е толку упатен во правната историја и терминологија, да му биде посликовито како изгледаа овие спорови, овде ќе наведеме само еден класичен текст, чиј автор е надалеку познатиот римски правник Улпијан, кој и денес е еден од најценетите правни авторитети, сè уште цитиран, на пример, при граѓанските судењата пред британските судови:

Кога писарот ја изнајмил својата работа, на неговиот работодавач потоа умрел – божествениот император Север одговара со рескрипт на барањето на писарот, со овие зборови: 'Бидејќи наведуваш дека [ти] не си одговорен за необезбедувањето услови за твојата работа... правично е ветувањето [за платата] од договорот да биде исполнето – ако, во текот на годината за која станува збор, не си примал дневници од никој друг' (D. 19,2,19,9).¹¹

Не е тешко да се заклучи дека римското право, на чијашто правна традиција фундаира и нашето современо национално право, како дел од поголемото евроконтинентално правно семејство од т.н. *Civil Law mix* – првенствено беше процесно [формално/ тужбено] право, односно се развиваше под процедурална закрила. Правниот поредок на практичните Римјани беше востановен како **систем на тужби**, а не како модерните правни системи, кои

10. А покрај класичните правни текстови (пр. уште и Paul. *Sent.* 2,18,1), за присуството на работните спорови, во еден поширок контекст, читаме и на други места во историската литература: на пример кај Кикерон (Cicero: *De officiis*; 1, XLII, 150sq.; 1, XLII, 151sq. и *De oratore*; 1, XLV); кај Катон (Cato: *De re rustica*, 136); потоа во *Новиот завет* на Светото Писмо (в. Евангелие по Матеј, гл. XX, ст. 1-16); па кај Апулеј (cf. Apuleius: *Metamorphoseon*; Lib.IX, 6sq.; Lib.VII, 22sq.; Lib.IX, 35sq.; Lib.IX, 12sq.) итн.

11. Во романистиката е стандардизиран вообичаениот, општоприфатен, начин на цитирање на *Дигестите* – постапка која стручно е позната како *инскрипција*. Така, кратенката D. 19,2,19,7 означува: Digesta, книга 19, титулус 2, фрагмент 197, параграф 9 [често означен и со симболот §]. Еве уште некои историско-правни примери од јустинијановите Дигести, кои се однесуваат на работни спорови: Iavol. D.19,2,59; Ulp. D.19,2,9,5; Ulp. D.9,2,27,9; Ulp. D.50,13,1,4; Gai. D.19,2,27,7; Paul. D.19,2,38 pr. и др.

претежно функционираат како нереален „систем на [субјективни] права“. Тие, со потполно право, велеа: *Ubi remedium, ibi ius – Каде има тужба, [само] таму има право!*

Спротивно на ваквата јуриспруденцијална традиција, денешните буквалистички правни позитивисти, од кои за жал голем дел постојат и во нашата академска средина, како и во судско-адвокатска фела, а кои истовремено се удираат в гради дека нашето право е изградено на „славните римски правни темели“ – оваа ситуација ја имаат превртено наопаку и велат: *Ubi ius, ibi remedium – Каде има право, таму [треба да] има и тужба!?* Или, да бидеме појасни, тие како да не сфаќаат дека за луѓето е многу побитно како правото се раздава, отколку како тоа се создава. Впрочем, мене и вам не ни значи ништо тоа што Уставот на нашата држава, само на хартија, ни гарантира одредено право, ако тоа [виртуелно и фиктивно] право ние не можеме и практично да си го заштитиме пред суд – затоа што, на пример, судијата не го зема предметот во работа бидејќи немаме пари да ги платиме скапите судски такси, како и лукавиот противнички адвокат.

Значи, да резимираме: **тужбата, како средство, е *primus*; а правото, како цел, е *secundus*** [никако обратно] – оти само преку средството можеме да стигнеме до целта! Тоа е логиката која провејува во праксата на племенитите јуриспруденти низ сите изминати времиња, а од кои најумните беа образовани во духот на *природното право*, а не во духот на бедниот и, на моменти, вулгарно нечувствителен правен позитивизам.

Димитар Анасиев
јуни, 2011